№ 99 Յունիսի 3 (15) 1881 Յունիսի 3 (15) № 99

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ. կէս տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարքաղաքացիք դիմում են ադրեսի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս ուսումնասիրենք.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Էջմիածին և իր ստորագրեալները. Նամակ Մեծ-Ղարաքիլիսից. Նամակ Սղնախից. Նամակ Բագուից. Նամակ խմբագրին. Նամակ խմբագրին. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ֆրանսիա. Անգլիա. Գերմանիա. Աւստրո-Ունգարիա. Իտալիա. Արտաքին լուրեր.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ԻՆՉՊԷՍ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵՆՔ

—

Մեր Թղթակիցը Ստաւրոպոլից, պ. Ա. Արասխանեանց այն ուղիղ միտք էր յայտնում նորերումս իր յօդուածի մէջ, որ նախ քան առաջարկենք Թիւրքաց Հայաստանին այս կամ այն տնտեսական կամ հասարակական վերանորոգութիւն, պէտք է ուսումնասիրենք երկիրը, յատկապէս դրա համար մարդիկ ուղարկելով Թիւրքաց Հայաստանը, որոնք հետզհետէ քննելով, ուսումնասիրելով երկրի դրութիւնը, հաւաքելով վիճակագրական և այլ տեղեկութիւններ, գիտելով ազգաբնակութեան պահանջները,— այդ բոլորի հետ կը ծանօթացնեն մեզ և մենք միայն այն ժամանակ կը կարողանանք, ճիշդ տեղեկութիւնների վրա հիմնվելով կազմել մի ընդհանուր գաղափար մեզ դեռ անծանօթ երկրի մասին, կազմել մի ընդհանուր տեսութիւն թէ ի՞նչ է հարկաւոր երկրին և ինչ միջոցներ գործ դնենք որ իրագործենք այս կամ այն տնտեսական բարելաւութիւն երկրի մէջ:

Ահա մօտաւորապէս այն միտքը, որ յայտնում է մեր աշխատակիցը. և ճշմարիտ որ և է երկրին օգուտ բերելու համար ուրիշ ճանապարհ չը կայ, բացի այդ ճանապարհից, որ հիմնված է ճիշդ գիտութիւնների սիստեմայի վրա:

Եթէ կամենում էք օգուտ տալ մի երկրին, նախ և առաջ ճիշդ կերպով ուսումնասիրեցէք այդ երկիրը,— դա անհերքելի ճշմարտութիւն է:

Բայց ինչպէս անենք, որ այդ ուսումնասիրութեան գործով գրաւենք մեր ինտելիգէնցիային, որ դէպի ամեն բան անտարբեր է:

Արդեօք թէ Կ. Պօլսի և թէ Թիֆլիսի ինտելիգենցիան կը կազմի մի դրամագլուխ, կուղարկի այդ հաւաքած դրամով մի երկու, երեք մարդ Թիւրքաց Հայաստանը ուսումնասիրելու համար:

Չենք կարծում, որ մեր ինտելիգենցիան այդ կանի, քանի որ տեսնում ենք նրա կատարեալ անտարբերութիւնը, երբ մի մարդ, որ նրա միջոցներով ուղարկված չէր, վերադառնում է Թիւրքաց Հայաստանում արած ճանապարհորդութիւնից, որտեղ նա հազար ու մի նեղութիւններ է քաշել, խղճմտաւոր կերպով ժողովել է երկրի մասին հարուստ տեղեկութիւններ,— և ահա այդ մարդու հրապարակախօսութեանը մեր ինտելիգենցիայից գրեթէ ոչ ոք ներկայ չէ գտնվում:

Ահա ձեզ մի միջոց ձեզ համար անծանօթ մի երկիր ուսումնասիրելու համար, մի երկիր, որի վրա դուք բարոյապէս ներգործել էք կամենում... Թոխմախեան լինի դա, թէ ուրիշը, գնացել է վանի նահանգ, հազար նեղութիւններ է քաշել, ուսումնասիրել է երկիրը, որքան իր մտաւոր և բարոյական ույժերը ներում էին, հաւաքել է թւանշաններ, հաւաքել է տեղեկութիւններ,— բայց դարձեալ շատ քիչ ժողովուրդ է եկել լսելու թէ ի՞նչ կը պատմէ նա մեզ.... Ուրիշ ի՞նչպէս կարելի է ուսումնասիրել մի անծանօթ երկիր....

Բայց մեր հասարակութիւնը, մանաւանդ մեր ինտելիգենցիան նախապաշարմունքներ ունի. Թոխմախեան բարձրագոյն ուսում ստացած մարդ չէ, նա արհեստաւոր մարդ է, նա ի՞նչ կարող է իմանալ, երևի ասում էին մեր ինտելիգենցիայի պատկանողները, որոնք կամ բոլորովին չեկան, կամ որոնցից մի քանիսները թէև ներկայ գտնվեցան, բայց դասախօսութիւնը չը վերջացած, դուրս եկան դահլիճից:

Ասենք թէ Թոխմախեան մի ինքնուս, արհեստաւոր, բարձր ուսում չը ստացած մարդ է, ասենք թէ նա իր դասախօսութեան մէջ չունէր մի խիստ սիստեմա, որ կարելի էր պահանջել մի համալսարանական մարդուց, ասենք թէ նրա ոճը շատ ծաղկած չէր,—բայց խօ չէք կարող ուրանալ, որ նա եղել է, ճանապարհորդել է այն երկրում, որտեղ դուք չէք եղել, չարչարվել, հաւաքել է տեղեկութիւններ, և պատմում է ձեզ, գուցէ ձեր հասկացողութեամբ անկապ կերպով, այնու ամենայնիւ այն ինչ որ դուք չը գիտէք:

Ասենք թէ նա մի հասարակ ճանապարհորդ է, մի արհեստաւոր, մի վաճառական է, որ գնացել է այն երկիրը, որտեղ մեզանից ոչ ոք չէ եղել, ասենք վերջապէս որ նա վասպուրականի կողմերից եկած մի մշակ մարդ է, որ պատմում է մեզ այն, ինչ որ ինքն գիտէ.... Այնու ամենայնիւ մեզ համար դա նոր պէտք է լինի, որովհետև ինչ որ նա գիտէ, մեզ ծանօթ չէ....

Բայց այնու ամենայնիւ դահլիճը գրեթէ դատարկ էր.... Իսկ ուրիշ ի՞նչ կերպ կարելի է ուսումնասիրել մի երկիր:

Եթէ մենք ձանձրալի և աւելորդ ենք համարում լսել Թիւրքաց Հայաստանի մասին մի ականատեսի պատմածները, նշանակում է որ մեր հետաքրքրութիւնը դէպի Թիւրքաց Հայաստանը սուտ է, կեղծ է:

Վերջապէս դասախօսութեան ձեր կողմից անգամ, պնդում ենք որ Թոխմախեանը աւելի լաւ խօսեց, քան թէ կարող են խօսել մեր համալսարանականների մեծ մասը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԷՋՄԻԱԾԻՆԸ ԵՒ ԻՐ ՍՏՈՐԱԳՐԵԱԼՆԵՐԸ

—

Երբ մի որ և է անձը բողոքում է Էջմիածնի կամայականութեան դէմ, թէ անգութ կերպով ճնշում է նա իր ստորագրեալներին և պաշտպան է հանդիսանում նորանից տանջված անմեղ արարածներին, իսկոյն երևում են խաւարասէր անձինք, որոնք փաստաբաններ են հանդիսանում և պաշտպանում են Էջմիածնի կամայականութիւնը, ասելով՝ թէ Էջմիածինը ոչ մի գործում մեղաւոր չէ, թէ նա այդպիսի բաներ երբէք չէ գործել, այլ բոլորը զրպարտութիւններ են և հնարված են նորա թշնամիներից: Այսպիսով քօղարկում են ճշմարտութիւնը և միամիտ հասարակութեանը գրգռում են դէպի այն անձը, որը քննադատում է Էջմիածնի անգործունէութիւնը և կամայականութիւնը, իբրև թէ սուտ և զրպարտանք:

Այժմ պարտաւորութիւն եմ համարում մի քանի օրինակներ բերել Էջմիածնի կամայականութեան և բողոքել նորա դէմ (միայն իր ստորագրեալների վերաբերութեամբ), իբրև մի նուաստ պաշտպան այն անմեղ արարածների, որոնք ենթարկված են Էջմիածնի կամայականութեան, և կը խնդրեմ Էջմիածնի փաստաբաններին, որ նոքա իմ ամեն մի հարցմունքիս ճշգրտութեամբ և խղճմտանքով պատասխան տան: Թողնենք բազմաթիւ օրինակները և յիշենք միայն աւելի ո՛չ շատ հները, որոնք շատ լաւ յիշում են ամենքը:

Վախճանվեցաւ Աբէլ արք-եպիսկոպոսը (Մխիթարեան), Էջմիածնի միաբանութեան մէջ այդ քանքարաւոր աշխատասիրողը, և հրամայեց Մանկունին որ նորան թաղեն ոչ թէ միայն առանց իր աստիճանին պատկանեալ եկեղեցական հանդիսի, այլ և մինչև անգամ առանց քահանայի, միայն մշակներով: Յիշում էք. ի՞նչ էր պատճառը Մեծ. փաստաբաններ, խղճմտանքով պատասխանեցէք:

Վախճանվեցաւ Յովհաննէս Այվազեան արքեպիսկոպոսը, նորա անշունչ դիակի հետ վարվեցան նոյն ձևով: Յիշում էք. ի՞նչ էր պատճառը:

Դիարբէքիրի (Տիգրանակերտ) առաջնորդ Փիլիպպոս արքեպիսկոպոսը եկաւ Էջմիածին կաթուղիկոսի հետ խօսելու կարևոր բաների վերաբերութեամբ, և Մանկունին փիլոնը վրէն պատառոտելով, տարաւ և բանտարկեց մի գժոխային սենեակում: Յիշում էք. ի՞նչ էր պատճառը:

Զանցաւ ժամանակ և Էջմիածինը հրամայեց, որ Երևանի առաջնորդ ծերունի Եղիազար արքեպիսկոպոսից առնվի արքութեան տիտղոսը և աքսորվի Գեղարդայ վանքը, առանց հարցնելու նորա ոչ ծերութիւնը և ոչ տկարութիւնը: Յիշում էք. ի՞նչ էր պատճառը:

Իսկ Թիֆլիսում մի ինչ որ Մամբրէի հրամանով, Սուրբ Սարգիս եկեղեցու նորընծայ քահանայ տէր-Կոստանդին Արարատեանցը թողնելով իր ընտանիքը անպաշտպան, աքսորվեցաւ Խմբէէթի Զխար կոչված մի խուլ տեղում, ուր ամբողջ վեց ամիսներ տանջվելով դառն պանդխտութեան մէջ, նորերումս հազիւ վերադարձաւ իր տեղը: Յիշում էք. ի՞նչ էր պատճառը:

Եւ ահա այժմ Թիֆլիսի վանքի մայր եկեղեցու Յովհաննէս աւագ քահանայ Սարգսեանը, դեռ մի քանի ամիս սորանից առաջ արգելվեցաւ քահանայութիւնից, և երկար բողոքներից յետոյ, այժմ Էջմիածինը հրամայել է, որ յիշեալ քահանայից առնվի աւագութիւնը և համարվի հասարակ քահանայ, բոլորովին ոտնակոխ անելով սորա բազմամեայ ծառայութիւնները իր ազգին և եկեղեցուն: Յիշում էք. ի՞նչ էր պատճառը:

Ամբողջ Թիֆլիսի բազմաթիւ հայ-քահանաների մէջ միայն մէկը կայ (մենք անձամբ լաւ ճանաչում ենք), որը կարողացաւ և կարող է իր անվեհեր ինքնաճանաչութեամբ դիմադրել հոգևոր իշխանութեան կամայականութեան: Դա քարափի եկեղեցու Յովհաննէս քահանան է, և չը նայելով որ տեղւոյս հայ քահանաների մէջ մի աննշան տեղ է բռնում, բայց կարողացաւ իր ճշմարտութեամբ մի այնպիսի գործ բերել Թիֆլիսի երբեմն առաջնորդ Մակար արքեպիսկոպոսի գլխին, որ ամբողջ հոգևորականութիւնը զարմանքով պաշարեց, և այնուհետև Մակար սրբազանը արժան համարեց, գրեթէ ահով, յիշեալ քահանայի հետ վարվել ըստ օրինաց, և ոչ իբրև բռնակալ իշխան: Այս դէպքը լաւ յիշում են դեռ ևս Թիֆլիսի հայ հոգևորականները:

Մենք, Էջմիածնի այս գործածների պատճառները շատ լաւ գիտենք, միայն առ այժմս թողնում ենք, որ Էջմիածնի փաստաբանները իրանք պատասխանեն իրանց կարծած պատճառները, իսկ եթէ նոքա ուղիղ չը գիտեն, և կը ցանկան, մենք մի անգամ կը բացատրենք մանրամասնաբար մեր գիտեցածները: Եւ այսպիսի անթիւ օրինակներից ո՞ր մէկը նկարագրենք: Էջմիածնի փաստաբանները, դարձեալ կը բացականչեն „Էջմիածինը մեղաւոր չէ, փաստեր բերեցէք, փաստեր“:

Մենք այստեղ բաւականացանք միայն մի քանի փաստեր առաջ բերելով, իսկ աւելի ընդարձակ և մանրամասն տեղեկութիւնները Էջմիածնի գործունէութեան մասին, ընթերցողը կարող է տեսնել մեր հեղինակութեամբ յօրինված „Հայաստանի սովը և Էջմիածինը“ վերնագրով գրքոյկի մէջ, որը մտադիր ենք (եթէ յաջողվի) շուտով լոյս ընծայել, և որի մէջ կը մերկանայ Էջմիածնի խարդախ և անկանոն կառավարութիւնը...

Կանոն

ՆԱՄԱԿ ՄԵԾ-ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԻՑ

—

Մայիսի 17

Ամսոյս 16-ին տեղի ունեցած կարկտախառն առատ անձրևի ժամանակ, մեր գիւղի ծխական դպրոցի բոլոր դասարաններում գոյացել են լճակներ, գետակներ, առուակներ, կղզիներ և թերակղզիներ. այնպէս որ այդ օրը եթէ աշխարհագրութեան ուսուցիչը դաս ունենար, շատ հեշտ կը լինէր նորա համար աշակերտների հետ պարապելը: Կաթիլքը այնքան սաստիկ է եղել, ինչպէս առատ անձրևը բաց օդում, 400—500 րուբլով կազմված մատենադարանի գրքերը, որ ուսումնարանի սենեակներից մէկի մէջ է լինում, համարեա բոլորովին փչացած կը լինէին՝ եթէ